SOCIOLOGINIAI URBANIZUOTOS APLINKOS TYRIMAI: PATIRTIS IR KRYPTYS

Indrė Gražulevičiūtė-Vileniškė

Kauno technologijos universitetas

Anotacija

Vis daugiau dėmesio skiriant socialinei dimensijai tokiose aplinkos formavimo srityse kaip teritorijų planavimas ar architektūrinis projektavimas, siekiant kurti aplinką, kuri ne tik būtų patogi, bet ir estetiška bei psichologiškai priimtina, svarbu įvertinti sociologinių tyrimų metodų taikymo miesto medžiaginei ir socialinei aplinkai suprasti patirtį bei galimybes. Siekiant šio tikslo, straipsnyje apžvelgta sociologinių urbanizuotos aplinkos tyrimų patirtis, išskiriant būdingus tyrimų atvejus pasaulyje ir jų atitikmenis Lietuvoje. Remiantis literatūra išskirti ir suklasifikuoti sociologinių urbanizuotos aplinkos tyrimų tipai ir pagrindiniai tokių tyrimų tikslai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: sociologinis tyrimas, sociologinio tyrimo metodas, urbanizuota aplinka, miestovaizdis, miesto socialinė aplinka.

Abstract

The social dimension is gaining an increasing importance in the fields of shaping our environment, such as territorial planning and architectural design. In order to create the living environment, which would be not only comfortable, but also aesthetic and psychologically acceptable, it is important to analyze the experience and possibilities of application of sociological research methods to physical and social environment of urbanized areas. In order to reach this aim, the article presents the review of experience of application of the sociological research methods to urban environment distinguishing the characteristic cases in this field and their analogies in Lithuanian practice and the distinguishing and classification of the types and aims of sociological research of urban environment based on the analysis of literature.

KEYWORDS: sociological research, sociological research method, urban environment, cityscape, social environment of the city

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v68i3.857>

Įvadas

Temos aktualumą pagrindžia vis labiau įsigalintis socialinės dimensijos akcentavimas aplinkos formavimo ir pertvarkymo srityje. Sociologinio aspekto reikšmės suvokimas ir integravimas projektuojant bei kuriant aplinką gali būti traktuojamas ir kaip galias istorines šaknis turintis, ir kaip gana naujas reiškiny. Vienas miesto sociologijos mokslo pradininkų Lietuvoje J. Vanagas (1996) socialinę dimensiją kuriant aplinką sieja su antikos laikų architektūros teorija. Tuo tarpu sociologija yra jaunas mokslas; pats šio mokslo gimimas susijęs su miestų raida – XVIII–XIX a. pramonės revoliucijos sukeltais radikaliais darbo ir gyvenimo pokyčiais

visuomenėse ir demografinė urbanizacija bei jos sukeltais pramoninių valstybių miestų pokyčiais (Giddens, 2005). Sistemingi sociologiniai užstatytos aplinkos tyrimai pradėti vykdyti XX a. pradžioje (Vanagas, 1996). Tik XX a. viduryje prasidėjo visuomenės įtraukimo į miestų planavimą per sociologinius tyrimus procesai. Vienas šios veiklos pradininkų – prancūzų urbanistas P. H. Chombart de Lauwe (Newsome, 2006). Sociologinės užstatytos aplinkos analizės ir miesto sociologijos mokyklų istorinę raidą bei bruožus išsamiai apžvelgė J. Vanagas (1991, 1996), A. Giddensas (2005). J. Kamičaitytė-Virbašienė (2003) apžvelgė kraštovaizdžio vizualiosios kokybės tyrimo ir vertinimo taikant sociologinių tyrimų metodus ir į vertinimo procesą integruojant visuomenę tarptautinę patirtį bei situaciją Lietuvoje. 2003 m. J. Kamičaitytė-Virbašienė atliko tyrimą ir konstatavo, kad Lietuvoje taikomi kraštovaizdžio tyrimo ir vertinimo metodai tobulintini siekiant integruoti visuomenės vertinimą. Tokią situaciją lėmė istorinės aplinkybės: J. Vanagas (1996) nurodė, kad reguliarūs mokslinė metodika paremti užstatytos aplinkos sociologiniai tyrimai Lietuvoje pradėti tik septintajame XX a. dešimtmetyje. Tuo tarpu pasaulyje praktikoje, ypač Vakarų Europoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, nuo XX a. pirmosios pusės sociologiniai tyrimai sistemingai taikomi įvairiems aplinkos aspektams analizuoti. Šiandien įvairūs sociologinių tyrimų metodai vis dažniau taikomi ir Lietuvoje įvairiems žmogaus pakeisto ir suformuoto kraštovaizdžio tipams tyrinėti: pramoginiams (Kučinskienė, 2012), kelių (Matijošaitienė, 2011), kultūriniais kaimo kraštovaizdžiams ir jų formavimo tradicijų tęstinumo prielaidoms (Misius, 2012).

Šio tyrimo objektas – miestiškasis (antropogeninis, urbanizuotas) kraštovaizdis – žmogaus labai pakeistas, jo veiklos veikiamas, palaikomas ir plėtojamas kraštovaizdis (miestai, miesteliai, kompaktiškai užstatytų kaimų ir didelių techninių inžinerinių kompleksų teritorijos) (Lietuvos (...), 2004), jo tyrimo, taikant sociologinius metodus, patirtis ir kryptys.

Darbo tikslas – pateikti sociologinių urbanizuotos aplinkos (miestovaizdžių, miesto medžiaginės ir socialinės aplinkos) tyrimų spektrą, aptarti jų teikiamas galimybes. Siekiant šio tikslo, išskirti sociologinių urbanizuotos aplinkos tyrimų tipai, galimi objektai ir tikslai; jiems iliustruoti pateikti Lietuvoje ir užsienyje atliktų sociologinių urbanizuotos aplinkos tyrimų pavyzdžiai, taip parodant Lietuvos mokslininkų įdirbį šioje srityje tarptautiniame tyrimų kontekste. Siekiant darbo tikslo atlikta sociologijos ir miesto sociologijos sričių literatūros analizė, išanalizuoti konkretūs sociologinių tyrimų atvejai.

2. Sociologinių urbanizuotos aplinkos tyrimų tipai

Mokslininkų nuomonės dėl subjektyvios dimensijos ir su ja susijusių sociologinių tyrimų reikšmės vertinant ir kuriant aplinką skiriasi. Pavyzdžiui, P. Kavaliauskas (2012) kritikuoja Europos kraštovaizdžio konvenciją. Jo teigimu, iš visų aplinkosauginių koncepcijų ji išsiskiria dominuojančiu populistiniu požiūriu ir net pačioje kraštovaizdžio sampratoje akcentuoja ne objektyvų mokslinį, o subjektyvų vietos gyventojų supratimą ir orientuota į kokybės tikslo, kaip žmonių siekimų formuluotės, atsižvelgiant į jų apylinkės kraštovaizdžio ypatumus, supratimą. Tuo tarpu J. Stephenson (2008), G. Swensen ir G. B. Jerpasen (2008) pabrėžia socialinę kraštovaizdžio dimensiją ir vietos bendruomenių, planuotojų bei kitų specialistų apklausų reikšmę tyrinėjant ir vertinant kraštovaizdžius.

Gyvenamosios aplinkos ir kraštovaizdžio bendrai kokybė – vienas svarbiausių darnaus aplinkos vystymosi tikslų. Kraštovaizdžio kokybės tikslas – konkrečiam kraštovaizdžiui kompetentingų valdžios institucijų parengta žmonių siekimų formuluotė, atsižvelgiant į jų apylinkės kraštovaizdžio ypatumus (Kavaliauskas, 2012). Siekiant nustatyti su kraštovaizdžiu ir konkrečiai miestovaizdžiu susijusius žmonių siekius ir prioritetus, gali būti atliekami *tiesioginiai* ir *netiesioginiai* sociologiniai tyrimai. Tiesioginiais vadinami tokie tyrimai, kai apie aplinkos kokybę ir jos tikslus tiesiogiai klausiama vietos bendruomenių, atliekamos sociologinės apklausos, rengiamos diskusijos grupėse, viešieji idėjų, koncepcijų svarstymai. Pavyzdžiui, C. Cumberlidge ir L. Musgrave (2007) savo studijoje „Projektavimas ir kraštovaizdžiai žmonėms“ pateikia daug pavyzdžių, kaip visuomenė ir vietos bendruomenės per apklausas ir diskusijas gali būti įtraukiamos į aplinkos kūrimo procesą. Netiesioginiais straipsnyje vadinami tokie tyrimo metodai, kaip stebėjimas ar ekspertinis vertimas, pavyzdžiui, kraštovaizdžio psichologinio-estetinio potencialo ekspertinio vertinimo metodas, miestiečių judrumo, susisiekimo srautų tyrimai. Tokiu atveju galima pasikliauti ekspertų kompetencija ar surinkti empirinius duomenis apie žmonių elgesį, tačiau sudėtinga atskleisti elgesio motyvą. Urbanizuotos aplinkos sociologinius tyrimus taip pat galima klasifikuoti atsižvelgiant į tyrėjo įsitraukimo į tyrimo procesą (pavyzdžiui, stebėjimas ir pokalbis) ir tyrimo struktūrizacijos (pavyzdžiui, nestruktūrizuotas, laisvas pokalbis ir struktūrizuota apklausa, kai pateikiami klausimai su galimais atsakymo variantais) lygį. Tyrimo metodo struktūrizacijos lygis lemia ir gaunamų duomenų – kokybinių arba kiekybinių – pobūdį. Šiame skyriuje pateikta urbanizuotos aplinkos sociologinių tyrimų klasifikacija pagal metodų tipus ir struktūrizacijos lygį sudaryta remiantis B. Gillhamu (2002), A. Valackiene ir S. Mikėne (2008).

2.1. Nestruktūrizuotas stebėjimas ir interpretacija

A. Valackienės ir S. Mikėnės (2008) teigimu, vieni pagrindinių kokybinio tyrimo, skirto suprasti, kaip ir kokiomis aplinkybėmis atsiranda bei veikia šiuolaikinės kultūrinės realijos, metodų yra stebėjimas bei aprašymai. Jų teigimu, šių dienų tyrėjai pripažįsta interpretacinį metodą, kuris pasikliauja tyrėjo nuomone, pojūčiais ir reakcijomis. C. Geertz (2005) taip pat pastebi, kad šiais laikais išryškėjo polinkis socialinį gyvenimą interpretuoti kaip tvarkomą simbolių, kurių reikšmę turime įsisąmoninti, kad perprastume tą tvarką ir suformuluotume jos principus. Tokie tyrimų metodai siejami su hermeneutika, kuri jau kuris laikas nustojo būti vien tik tekstų aiškinimo disciplina ir atskleidžia šiuolaikiniuose socialiniuose moksluose vykstantį reiškinį, vadinamąjį „žanrų maišymąsi“ (Geertz, 2005; Stanford (...), 2005; Varanauskaitė, 2010). Subjektyvios miesto aplinkos analizės, kuri skirta ne tik aprašyti socialinius faktus, bet ir juos interpretuoti, klasikinis pavyzdys – J. Jacobs (1961) studija „Didžiųjų Amerikos miestų mirtis ir gyvenimas“. Kaip nurodo A. Samalavičius (2010), J. Jacobs pagrindė architektams ir miestų planuotojams visiškai naują miesto analizės metodą: urbanistinės struktūros, miesto erdvių ir komponentų, miesto gyvenimo stebėjimą ir intuicija paremtą asmenišką miesto patyrimą. J. Jacobs (1961) teigimu, miestai yra realios vietos, norėdami suprasti, kaip jie funkcionuoja, naudingos informacijos galime gauti tiesiog stebėdami, kas juose vyksta. Rašydama savo studiją „Didžiųjų Amerikos miestų mirtis ir gyvenimas“, ji atliko tuo metu neįprastus „lauko tyrimus“ – keletą metų praleido vaikščiodama po Niujorko gatves su rašikliu ir bloknotu rankoje, stebėdama ir fiksuodama miesto gyvenimą (Samalavičius, 2010). Iki šiol urbanistų ir architektų vertinamas tokių stebėjimų rezultatas – „novatoriškas, asmenine patirtimi, plačiu apsiskaitymu ir drąsiomis įžvalgomis pagrįstas požiūris į miesto planavimą, atsakymas nagrinėti urbanistinius procesus, remiantis miesto teorijomis, profesionalių planuotojų ir projektuotojų sukurtomis interpretacinėmis schemomis, bet dėmesio sutelkimas į vizualinę ir labai asmenišką patirtį, pasikliovimas individualiu estetiniu jausmu ir miesto socialinės kokybės supratimu, gyva intuicija, nesuvaržyta dogmatiško sekimo jokiais autoritetais“ (Samalavičius, 2010, p. 160). Šiuo metu tokio pobūdžio miesto aplinkos ir kraštovaizdžio tyrimai – subjektyvi miesto aplinkos interpretacija, hermeneutinis socialinės miesto aplinkos aiškinimas, miesto, kaip teksto, analizė – užima reikšmingą vietą greta kitų kokybinių ir kiekybinių miesto aplinkos tyrimų metodų. Nejmanoma tyrinėti socialinio reiškinių be subjektyvaus požiūrio ir interpretacijos, kurie būdingi pačiai žmogaus prigimčiai (Valackienė, Mikėnė, 2008). Dalis Lietuvos mokslininkų atlieka hermeneutinę miestovaizdžio analizę. Pavyzdžiui, K. Zaleckis (2011) analizuoja miestovaizdį kaip kultūrinį tekstą;

V. Petrušonis (2005), R. Buivydas (2004), T. Grunskis (2005) – vietos tapatumo klausimus.

2.2. Struktūruotas stebėjimas

Taikant struktūruotą sociologinį stebėjimą, būtina iš anksto parengti detalius stebėjimo planus. Toks tyrimas turi būti atliekamas sistemingai, planingai, siekiant numatyto tikslo (Valackienė, Mikenė, 2008, p. 87). Sociologinį stebėjimą tradiciškai galima skirstyti į stebėjimą dalyvaujant ir stebėjimą nedalyvaujant. Galimi ir skirtingi stebėtojo įsitraukimo į tiriamą procesą lygmenys. Klasikinė miesto sociologijos studija, kurioje taikytas stebėjimo dalyvaujant metodas, – tai XX a. paskutiniajame dešimtmetyje M. Duneier atliktas Niujorko „Greenwich Village“ rajono gatvės gyvenimas. Tyrėjas siekė sužinoti, kaip pasikeitė „Greenwich Village“ gatvės gyvenimas nuo J. Jabos studijos laikų. Tyrėjas stebėjo skurstančių juodaodžių vyrų, uždarbiaujančių rajono gatvėse, gyvenimą, pats įsitraukė į gatvėse vykstančią veiklą pardavinėdamas žurnalus, o tyrimo rezultatus paskelbė studijoje „Šaligatvis“ (Giddens, 2005). Tyrinėjant miesto erdvių funkcionavimą ir jo gerinimo galimybes dažniau pasitelkiami stebėjimo nedalyvaujant arba stebėjimo minimaliai įsitraukiant į tiriamą procesą metodai. Tokio tyrimo pavyzdys – G. Stauskio ir E. Eckadt (2011) atliktas viešųjų erdvių Vilniuje ir Veimare tyrimas. Mokslininkai stebėjo žmonių veiklą ir elgesį pasirinktose viešosiose erdvėse abiejuose miestuose ir, remdamiesi stebėjimo rezultatais, suformulavo teorines gyvybingų miesto viešųjų erdvių projektavimo prielaidas. J. Dixon ir K. Durrheim (2003) atliko neformalios segregacijos tyrimą Pietų Afrikoje, Durbano mieste. Tyrimo tikslas – nustatyti, kaip skirtingų rasių žmonės naudoja viešosiomis erdvėmis. Struktūruoto stebėjimo metodas taikomas ir žmonių mobilumo tyrimams. Gyventojų mobilumo ir miesto erdvių naudojimo tyrimų yra atlikę Lietuvos mokslininkai P. Juškevičius ir V. Valeika (2007). Miesto erdvių naudojimo ir gyventojų mobilumo tyrimams gali būti pasitelkiamos labai skirtingos priemonės: nuo viešųjų erdvių tiesioginio stebėjimo su bloknotu rankose ir pokalbių su miestiečiais iki šiuolaikinių kompiuterinių ir palydovinių technologijų. Gera žinomas mokslo žurnale „Science“ paskelbtas Bostono Šiaurės rytų universiteto Sudėtinių tinklų tyrimų centro mokslininko A. L. Barabasi kartu su kolegomis atliktas žmonių judėjimo ir judėjimo prognozavimo tyrimas, kuriam duomenis suteikė mobiliojo ryšio bendrovė, leidusi fiksuoti šių vartotojų buvimo vietą, remiantis jų telefonų signalų keitimusi su ryšio tinklo bazinėmis stotimis, išsaugant stebimųjų anonimiškumą (Song ir kt., 2010).

2.3. Apklausa, interviu ir diskusija

Apklausa yra populiariausias pirminės sociologinės informacijos rinkimo metodas. Anketinė apklausa – tai susistemintas informacijos iš respondentų rinkimas pateikus anketą. Interviu naudojamas tyrimo informacijai rinkti tiesiogiai ir kryptingai klausėjui bendraujant su respondentu (Gillham, 2002; Valackienė, Mikėnė, 2008). Tiek anketinė apklausa, tiek interviu gali būti labai struktūruoti, kai pateikiami galimi atsakymo variantai, ir mažai struktūrizuoti, kai pateikiami atvirieji klausimai ar numatomos tik pagrindinės pokalbio temos (Gillham, 2002). Diskusija, pokalbis grupėje taip pat gali būti traktuojami kaip interviu atmainos. Miesto aplinkos tyrimams naudojami abu informacijos rinkimo būdai. Pavyzdžiui, interviu „akis į akį“ ar telefonu ypač tinkamas profesionalų apklausoms. D. Rypkema ir kt. (2011), rengdami apžvalgą ekonominės nekilnojamojo kultūros paveldo įtakos miestams ir regionams įvertinimo tema, 2010–2011 m. atliko interviu su 28 JAV valstybinių institucijų darbuotojais ir paveldosaugos sektoriaus atstovais. Interviu tikslas – patikslinti bendrąsias nuostatas ekonominio paveldo ir paveldosaugos poveikio klausimais. N. Milerius ir kt. (2009) mokomojoje knygoje „Rytų ir Vidurio Europos miestų kaita: architektūriniai, kultūriniai ir socialiniai aspektai“ pateikia Lietuvos architektų, filosofų, menininkų sociologų, urbanistų ir kitų sričių specialistų diskusijas regiono miestams aktualiomis temomis, tokiomis kaip lokalinė architektūra globalizacijos sąlygomis, viešosios erdvės, kolektyvinė atmintis ir kt. Knygoje taip pat pateikiami interviu su žymiais šalies architektais. Šie pirminiai sociologiniai duomenys gali būti sėkmingai naudojami įvairiuose sociologiniuose tyrimuose. Interviu ir diskusijos grupėse dažnai taikomos vietos bendruomenių nuomonėms ir poreikiams tyrinėti. C. Cumberlidge ir L. Musgrave (2007) pateikia pavyzdžių, kaip diskusijos, bendruomeninė veikla ir net įvairios užduotys, atliekamos žaidimo forma, padeda išaiškinti ir įvertinti bendruomenių požiūrius bei poreikius. Pavyzdžiui, H. Venhuizen sukūrė žaidimą, pavadinimu „The Making of...“, kuris turėtų palengvinti diskusijas miesto regeneracijos klausimais tarp vietinės bendruomenės ir komercinių interesų grupių. „The Making of...“ remiasi scenarijų kūrimu, kai vietiniai, nacionaliniai ir kiti interesai koordinuojami pasitelkus vaidmenų žaidimą (Cumberlidge, Musgrave, 2007).

Atliekant miesto aplinkos ir jos kūrimo galimybių tyrimus vietoj interviu dažnai atliekamos apklausos raštu, apklausiant profesionalus, vietos bendruomenes ar kitas socialines grupes. Pavyzdžiui, tyrinėdama naujos architektūros kūrimo istorinėje aplinkoje patirtį, E. Navickienė (2006) 2002 m. atliko 12 patyrusių architektų, projektuojančių istorinėje Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos aplinkoje, sociologinę apklausą. Ekspertams pateikta anketa su 15 atvirųjų ir iš dalies atvirųjų klausimų.

D. Blair Leach (2011) tyrinėjo vaikų patirtis šiems lankantis istoriniame pastate. Po apsilankymo paveldo objekte vaikų paprašyta aprašyti savo patirtis. Nestruktūruotas vaikų pateiktas ataskaitas mokslininkė tyrinėjo taikydama turinio analizės metodą. Vilniaus senamiesčio atgaivinimo agentūra 2000 m. parengė apklausos anketą Vilniaus senamiesčio gyventojams. Anketoje pateikti 6 atvirieji klausimai, susiję su senamiestyje esančių pastatų tvarkymu ir jo finansavimu. Struktūruota anketinė apklausa, kai į klausimus raštu atsako respondentai, miesto aplinkos tyrimuose dažniausiai taikoma tais atvejais, kai reikia apklausti didelį skaičių žmonių: šalies, regiono, miesto ar rajono gyventojus, konkrečios paskirties pastatų naudotojus, paveldo objektų lankytojus ir kt. Pavyzdžiui, J. Malcolm-Davies (2004) struktūruotos apklausos metodą taikė istorinių vietovių interpretacijos, pasitelkus istorinius kostiumus, edukacinei reikšmei tyrinėti. Šiame tyrime apklausti atrinktų istorinių vietovių administratoriai ir lankytojai. J. Vanago (1996) teigimu, Lietuvoje dar tarybiniais metais buvo atlikta nemažai sociologinių urbanistinių tyrimų, sukaupta naudingos apklausos anketų sudarymo patirties. Apklausų tikslas – nustatyti miestų gyvenamosios terpės funkcionavimo ypatybes ir tendencijas. J. Vanagas (1996) pateikia anketos, kurią taikant tirtas Kauno Kalniečių gyvenamasis rajonas, pavyzdį. Anketą sudaro 63 klausimai, respondentų teiraujamasi apie esamas gyvenimo sąlygas, planus ir pageidavimus, laisvalaikio leidimo būdus, gyvenamojo rajono infrastruktūrą. Anketinė apklausa, kaip ir diskusija, gali tapti bendruomenių integravimo į aplinkos kūrimo, paveldosaugos procesus priemone. Plėtros projekto „Architektūros parkas“, kuriuo siekta nuo Užupio iki Belmonto miško besidriekiančius Vilnios krantus paversti išskirtiniu darnios architektūros kvartalu, iniciatoriai pradiname jo vystymo etape internetinėje projekto svetainėje atliko Vilniaus gyventojų ir šalies visuomenės apklausą. Respondentams pateikti atvirieji klausimai: teirautasi, kaip jie vertina dabartinę analizuojamų teritorijų situaciją ir kokias jas norėtų matyti ateityje (Architektūros parkas, 2008).

3. Sociologinių urbanizuotos aplinkos tyrimų objektai ir tikslai

Atlikta sociologinių tyrimų metodų taikymo miesto aplinkos tyrimams apžvalga parodė, kad sociologiniai tyrimai gali būti naudojami įvairiems tikslams, gali būti tiriami labai skirtingi visuomenės segmentai ir surenkami įvairūs kiekybiniai bei kokybiniai duomenys. Literatūros analizė atskleidė, kad skirtingos miesto sociologijos mokyklos gali taikyti tuos pačius sociologinių tyrimų metodus (Vanagas, 1996; Wood, Landry, 2008). Siekiant pademonstruoti sociologinių tyrimų metodų teikiamas galimybes, tiriant miesto aplinką, šiame skyriuje išskiriamos pagrindinės šių tyrimų tikslų grupės.

3.1. Estetikos ir vizualiosios raiškos tyrimai

Literatūros apžvalga atskleidė, kad kraštovaizdžio ir miestovaizdžio estetikos bei vizualiosios raiškos tyrimams pasitelkiamas platus metodų spektras, pradedant stebėjimu ir interpretacija, baigiant sociologinėmis visuomenės apklausomis. Istorinės raidos ir kultūrinio konteksto analize, stebėjimais ir interpretacija grindžiamos urbanizuotos aplinkos estetikos analizės kryptiai galima priskirti jau klasika tapusias ir šiandien iš naujo atrandamas C. Sitte idėjas bei jo 1889 m. publikuotą darbą „Miestų planavimas remiantis meniniais principais“, skirtą estetikos urbanistikoje persvarstymams. A. Samalavičiaus (2011) teigimu, C. Sitte, urbanistikos sampratą grindęs estetikos principais, jau tuo metu įžvelgė moderniojo miesto planavimo idėjų nepageidautinas pasekmes ir propagavo tapybišką, psichologiškai jaukią erdvės organizaciją, nepamiršdamas ir praktinių aspektų. C. Sitte koncepciją sudaro istorinių miestų paveldo studijų pagrindu suformuluotos urbanistinio planavimo teorinės prieigos. Praėjus daugiau nei šimtmečiui nuo C. Sitte idėjų publikavimo, miestovaizdžio ir kraštovaizdžio estetikos ir vaizdo kokybės problemos ne tik nebuvo išspręstos, bet tapo dar sudėtingesnės ir įgavo naują mastą. W. Nohl (2001) teigimu, vyraujanti ekonominė ir technologinė modernaus amžiaus orientacija radikaliai pakeitė kultūrinius Europos kraštovaizdžius. Jo teigimu, kraštovaizdžių vaizdinė degradacija kai kur pasiekė tokį lygį, kad buvo nebeįmanoma suvokti jų kaip visumos. W. Nohl (2001) teigia, kad ateities kraštovaizdžiai – tai siektini kraštovaizdžio modeliai, kurie turėtų būti traktuojami kaip estetikos objektai. Estetinio aplinkos formavimo iššūkiai lemia, kad problemos tyrimams pastaraisiais dešimtmečiais pasitelkiami ne tik dokumentų ir kraštovaizdžio struktūrų analizės metodai ar interpretacijos, bet ir ekspertinio vertinimo bei sociologinių apklausų metodai. XX a. antroji pusė gali būti vadinama sociologijos aukso amžiumi, tad nenuostabu, kad sociologinės apklausos imtos vis dažniau taikyti vertinant estetinį kraštovaizdžio (miestovaizdžio) potencialą (Daniel, 2001). Nepaisant tarybinio laikotarpio suvaržymų ir sociologijos mokslui nepalankaus požiūrio (Vanagas, 1996), tyrimai buvo atliekami ir Lietuvoje: kuriamos tyrimų metodikos, atliekami ekspertiniai vertinimai, visuomenės apklausos. Pavyzdžiui, J. Kamičaitytė-Virbašienė (2003) skiria ekspertinį kraštovaizdžio bendrojo išpūdzio vertinimą, kai subjektyviuoju vertinimu nustatomos tiriamos aplinkos individualios savybės ir vertybės. Ekspertiniam kaimo ir urbanizuoto kraštovaizdžio vertinimui gali būti taikoma dar tarybiniais metais M. Purvino išplėtotą kraštovaizdžio psichologinio-estetinio potencialo tyrimo metodika, turinti ir struktūrinės bei subjektyvios kraštovaizdžio analizės kryptių bruožų. Šioje

metodikoje bendras vertinamo kraštovaizdžio psichologinis-estetinis potencialas traktuojamas kaip kraštovaizdžio psichologinių-estetinių išteklių subjektyvusis ir neišmatuojamas kriterijus (Kamičaitytė-Virbašienė, 2003). Kraštovaizdžio ir miestovaizdžio vaizdo kokybės, kaip rekreacinio kraštovaizdžio ištekliaus, tyrimai, paremti visuomenės sociologinėmis apklausomis, Lietuvoje taip pat pradėti dar tarybiniu laikotarpiu. Pavyzdžiui, V. Stauskas, A. Šipaila, G. Daniulaitis, P. Kavaliauskas ir kiti mokslininkai 1962–1986 m. atliko sociologinius tyrimus, kur analizavo poilsio vietos pasirinkimo priežastis. 1986 m. tyrimų duomenimis, kraštovaizdžio struktūros elementų įtaką miesto kraštovaizdžio vaizdingumui respondentai vertino taip: pastatų architektūra – 58 %, augalija – 50 %, vandens telkiniai – 13 % ir reljefas – 10 % (Kamičaitytė-Virbašienė, 2003). 2003 m. publikuotame kraštovaizdžio vaizdo kokybės reikšmės ir šią kokybę lemiančių veiksnių tyrime J. Kamičaitytė-Virbašienė (2003) gretino sociologinių visuomenės narių ir kraštotvarkos profesionalų apklausų rezultatus. Respondentams vertinti pateikta apklausos anketa ir 10 įvairaus antropogenizacijos lygio kraštovaizdžio fotografijų. Atliekant šį tyrimą taikytinas semantinio diferencialo metodas.

3.2. Funkcionavimo, socialinės sudėties ir jų kaitos tyrimai

Sociologiniai tyrimai – nestruktūruotas ir struktūruotas stebėjimas, apklausos, interviu – gali būti naudojami urbanizuotų teritorijų socialinės sudėties ir jos ypatumų, miesto teritorijų funkcionavimo ir naudojimo tyrimams. Šiame kontekste paminėti chrestomatiniai XX a. pradžioje atlikti Čikagos mokyklos tyrimai, paremti stebėjimais ir statistinių duomenų analize. R. D. Mc Kenzie, E. W. Burgess, R. E. Parks tyrė Čikagos miesto vietinių bendrijų dislokaciją ir jų vidinį funkcionavimą. Mokslininkai nustatė, kad asocialūs reiškiniai po miesto teritoriją buvo pasiskirstę netolygiai: didžiausios jų koncentracijos vietos sutapo su labai prastos kokybės gyvenamąja aplinka; ir atvirkščiai, asocialių reiškinių retėjimas užfiksuotas prestižiniuose aukštos kokybės miesto gyvenamuosiuose rajonuose. Remdamiesi tyrimų rezultatais, Čikagos mokyklos mokslininkai suformulavo idėją, kad žmonių bendruomenėse, panašiai kaip ir natūralioje gamtoje, vyksta kova už būvį, vietą erdvėje, miestuose taip pat vyksta tokie biologinei ekologijai būdingi procesai kaip konkurencija, įsiveržimas ir perėmimas. Remdamiesi šiomis prielaidomis, jie sukūrė tuometinio JAV miesto socialinį-erdvinį modelį (Vanagas, 1996; Giddens, 2005; Wood, Landry, 2008). Dėl tokio požiūrio Čikagos mokyklos idėjos vadinamos ekologine miesto sociologijos kryptimi (Vanagas, 1996; Giddens, 2005). Visai kitaip į miesto realybę pažvelgė JAV miesto

sociologas L. Wirth 1938 m. publikuotoje studijoje „Urbanizacija kaip gyvenimo būdas“. Panašiu laikotarpiu kaip ir ekologinė miesto sociologijos kryptis gimusi L. Wirth traktuotė, paremta stebėjimu, refleksija ir interpretacija, sutelkta ties tuo, kas yra urbanizacija kaip socialinės egzistencijos forma (Giddens, 2005). L. Wirth išplėtotą sociopsichologinę miesto sociologijos kryptį daugiausiai dėmesio skyrė miestietiškam mentalitetui, jį lemiantiems veiksniams ir jo pasekmėms, žmonių bendravimui ir jo kaitai, visuomeninių grupių susidarymui ir pan. (Vanagas, 1996). A. Giddens (2005) pastebi, kad būtent ekologinė miesto sociologijos kryptis paskatino empirinių miesto aplinkos ir gyvensenos tyrimų plėtrą. Empiriniams sociologiniams miesto aplinkos tyrimams priskiriamas ir D. Krupickaitės, H. Standl (2004) atliktas socialinės kaitos tendencijų tyrimas Vilniaus Užupio rajone. Mokslininkai tyrinėjo, ar ir kaip Užupyje reiškiasi gentrifikacija, socialinė kaita, dažniausiai apibūdinama kaip istorinio miesto centro ar kitų istorinių gyvenamųjų teritorijų traukos paskatinta socialinė kaita, kai vidurinės ar aukštesnės socialinės klasės gyventojai keičia žemesnės socialinės klasės gyventojus. Šis kompleksinis tyrimas apėmė gyventojų apklausą, stebėjimą ir nekilnojamojo turto rinkos duomenų analizę. Kaip siekį suprasti miesto bendruomenių funkcionavimą galima traktuoti ir Ph. Wood, Ch. Landry (2008) parengtą klausimyną diskusijoms su etninių mažumų arba daugiakultūrėmis bendruomenėmis šių bendruomenių ypatumams ir poreikiams suprasti.

3.3. Potencialo tyrimai ir naujų socialinių koncepcijų kūrimas

A. Valackienės, S. Mikėnės (2008) teigimu, sociologinių tyrimų teikiamos žinios gali būti panaudotos socialinei inžinerijai – kurti naujas visuomenės valdymo, tobulinimo technologijas. Įvairios nuosaikios socialinės inžinerijos formos šiandien sulaukia nemažai miesto sociologų dėmesio. Pavyzdžiui, britų urbanistas Ch. Landry laikosi nuomonės, kad kurti ir valdyti miestus reikia kompleksinės urbanistinės strategijos, paremtos daugelio disciplinų – kultūrinės geografijos, urbanistinės ekonomikos, sociologijos, miestų planavimo, istorijos ir antropologijos, estetikos ir architektūros, ekologijos ir kultūros – studijų įžvalgomis (Samalavičius, 2009). Ch. Landry su kolegomis yra parengęs net keletą tokių miestų valdymo ir raidos koncepcijų, paremtų daugelio sociologinių tyrimų rezultatais, literatūros ir praktinės patirties apžvalga bei pačių autorių įžvalgomis ir interpretacijomis. Viena jų yra „kūrybingo miesto“ koncepcija, paremta darnos ir aplinkos ekologijos, pusiausvyros principais ir idėja, kad kultūrinių funkcijų gausa ir įvairovė gali užtikrinti pozityvią šiuolaikinių didmiesčių kaitą.

Koncepcijoje pagrindinis vaidmuo kultūrai ir jos paveldui skiriamas remiantis prielaida, kad šie ištekliai gali susieti istorijas, kolektyvinę atmintį, egzistencijos pojūtį ir suteikti įžvalgų modeliuoti miesto ateitį. Ch. Landry nuomone, šiuolaikiniame mieste kultūra turėtų tapti esminiu miesto gyvenimą organizuojančiu principu (Samalavičius, 2009, p. 176). G. Jucevičius (2007), remdamasis literatūros ir pavyzdžių analize, suformulavo ir išplėtojo koncepcinę inovatyvaus, arba besimokančio, miesto idėją. Analizuojant urbanizuotos aplinkos potencialą, gali būti atliekami ir nedidelės apimties sociologiniai tyrimai – gyventojų ir ekspertų apklausos, diskusijos ir eksperimentai. Tokio eksperimento pavyzdį pateikia C. Cumberlidge ir L. Musgrave (2007): augančiai naujos statybos gyvenamojo rajono bendruomenei pasiūlyta vaizdžiai išreikšti savo tapatumo su gyvenamąja vieta ir šios vietos potencialo įvertinimą. Gyventojai galėjo pasirinkti vieną iš skirtingus vertinimus išreiškiančių vėliavų su užrašais: „aš myliu savo rajoną“, „manau, kad galiausiai viskas bus gerai“, „taip, bet...“, „šiandien čia, rytoj – kitur“ ir „šis rajonas? Ne, ačiū“, vėliavas jie galėjo pakabinti savo butų balkonuose.

3.4. Kultūrinis ir ekonominis vertinimas

Sociologinių tyrimų metodai, ypač apklausa, interviu ar diskusija, gali būti taikomi ir netiesioginiams urbanizuotos aplinkos tyrimams. Šioje srityje pažymėtini socialinis-ekonominis ir kultūrinis miestovaizdžių bei urbanizuotos aplinkos vertinimai. Pavyzdžiui, D. Rypkema ir kt. (2011) pateikia metodų, kaip įvertinti socialinį-ekonominį nekilnojamosios kultūros paveldą ir istorinės aplinkos apsaugos projektų potencialą, suvestinę, sudarytą įgyvendinant projektą *Livable Cities*. Į suvestinę įtraukti ir sociologiniai metodai, tokie kaip stebėjimas, interviu, apklausa. Kultūrinė vertė – reikšminga, tačiau sunkiai apibrėžiama urbanizuotą aplinką apibūdinanti ir jos formavimą veikianti kategorija. Kaip pastebi E. Avrami ir kt. (2000), J. Stephenson (2007), kultūrinė vertė, tradiciškai laikyta vidine prigimtinė objekto savybe, nulemta objektyvių jo savybių, postmodernizmo epochoje imta traktuoti kaip kultūrinio konteksto, vietos ir laiko nulemtas socialinis konstruktas. Ši subjektyvumu ir neapibrėžtumu pasižyminti interpretacija sukėlė vadinamąją „vertės krizę“ šiuolaikinėje kultūros teorijoje – kultūrinės vertės samprata išplėsta, tačiau nepasiūlyta tinkama teorija ir metodai, kaip nustatyti šią vertę (Mason, 1999; Throsby, 2002; Holden, 2004). Pastaraisiais dešimtmečiais populiariausias kultūrinės vertės aiškinimo ir nustatymo būdas yra šios vertės skaidymas į pagrindinius sudedamuosius elementus arba ją lemiančių savybių išskyrimas (Gražulevi-

čiūtė-Vileniškė, 2009). Mokslininkai pateikia skirtingas kultūrinę vertę lemiančių veiksnių klasifikacijas. Pavyzdžiui, D. Throsby (2002) ir J. Holden (2004) skiria estetinę, dvasinę, visuomeninę, istorinę, simbolinę ir autentiškumo vertes. Estetinei, dvasinei, visuomeninei, simbolinei vertėms nustatyti, be kitų metodų, gali būti taikomi sociologinių tyrimų metodai: visuomenės, bendruomenių, ekspertų apklausos, diskusijos grupėse. Sociologiniais tyrimais paremti ekonominio vertinimo metodai urbanizuotai aplinkai ar jos elementams vertinti taikomi tada, kai šie teikia vadinamąsias ne rinkos vertes. Kultūrinių gėrybių ne rinkos vertėms nustatyti taikomus ekonominio vertinimo metodus daugelis mokslininkų (Throsby, 2002; Mourato, Mazzanti, 2002; Navrud, Ready, 2002) skirsto, atsižvelgdami į individų preferencijų išaiškinimo būdą – preferencijų atskleidimo (angl. *revealed preference*) ir jų konstatavimo (angl. *stated preference*). Preferencijų atskleidimo metodai remiasi egzistuojančiais rinkų duomenimis ar faktais apie respondentų elgesį, tuo tarpu preferencijų konstatavimo metodų grupei priskiriami metodai, kuriuos taikant individų sutikimas mokėti nustatomas, remiantis jų teiginiais apie numatomą jų elgesį ateityje hipotetinėmis aplinkybėmis. Vienas populiariausių antrajai grupei priskiriamų sociologiniais tyrimais paremtų metodų – numatomojo vertinimo (angl. *contingent valuation method*). Taikant šį metodą, respondentams pildant anketą ar duodant interviu prašoma įvardyti maksimalią pinigų sumą, kurią jie sutiktų mokėti už vertinamą kultūrinę gėrybę ar su ja susijusius privalumus esant tam tikroms hipotetinėms aplinkybėms. Literatūros analizė atskleidė, kad šis metodas taikytas istoriniams statiniams ir pastatams, istoriniams pastatų kompleksams bei istorinėms vietovėms vertinti (Gražulevičiūtė-Vileniškė, 2009). Metodo taikymo istoriniams statinių ir pastatų kompleksams patirtis apima sakralinių ansamblių (Mourato ir kt., 2002), miestų aikščių (Alberini ir kt., 2003) ir rezidencijų ansamblių (pvz., Kim ir kt., 2007) vertinimo atvejus. Nors metodo praktinis taikymas kelia su rezultatų patikimumu ir tikslumu susijusių iššūkių (Gražulevičiūtė-Vileniškė, 2009), vertinimo rezultatai naudingi atskleidžiant urbanizuotos aplinkos socialinį-ekonominį potencialą, kuris liktų nepastebėtas, taikant įprastinius kultūrinio ir ekonominio vertinimo metodus.

1 pav. Kai kurios sociologinių urbanizuotos aplinkos tyrimų klasifikacijos
Fig. 1. Some classifications of sociological research of urban environment

Išvados

1. Atliktas tyrimas atskleidė sociologinių tyrimų reikšmę urbanizuotos aplinkos tyrimams ir jos formavimui. Sociologijos mokslas gimė kartu su miestų plėtra XVIII–XIX a., o sistemingi miesto sociologijos tyrimai pramoniniuose miestuose pradėti vykdyti XX a. pirmojoje pusėje. Lietuvoje miesto sociologijos mokslo pradininkas J. Vanagas empirinius šios srities tyrimus pradėjo vykdyti septintajame XX a. dešimtmetyje. Šiuo metu Lietuvoje, be hermeneutinių, menotyrinių miestovaizdžio tyrimų, atliekami tyrimai, paremti empirinėmis-sociologinėmis apklausomis, interviu, stebėjimo metodais. Straipsnyje išskirtiems tarptautinės reikšmės miesto sociologijos tyrimų atvejams pavyko aptikti bent jau iš dalies analogiškų tyrimų, atliktų Lietuvoje, atvejų.

2. Sociologinių urbanizuotos aplinkos tyrimų metodų apžvalga atskleidė, kad egzistuoja platus spektras metodų, – nuo nestruktūruoto stebėjimo ir interpretacijos iki struktūruotos anketinės apklausos – leidžiančių suprasti socialinę miesto aplinkos dimensiją. Šie metodai gali būti skirstomi į tiesioginius ir netiesioginius pagal visuomenės prioritetų ir poreikių nustatymo būdą, į kiekybinius ir kokybinius – pagal surinktų duomenų pobūdį, į mažai struktūruotus ir labai struktūruotus – pagal struktūravimo ir tyrėjo įsitraukimo į tyrimų procesą lygį: tyrėjas įsitraukia į tiriamą reiškinį ir tyrimus arba išlieka nešališkas ir nesikiša į tiriamą reiškinį.
3. Tyrimas atskleidė sociologinių urbanizuotos aplinkos tyrimų objektų įvairovę: tyrimų objektais gali būti vizualioji miesto aplinkos raida, urbanizuotos teritorijos funkcionavimas, socialinė sudėtis ir jos kaita, kultūrinis, socialinis, ekonominis urbanizuotos aplinkos potencialas. Remiantis sociologinių tyrimų duomenimis, gali būti kuriamos naujos miestų raidos koncepcijos, pvz., „kūrybingas miestas“, „besimokantis miestas“. Šių tyrimų objektų grupių tikslų galima siekti taikant įvairius metodus: kraštovaizdžių ir miestovaizdžių estetikos ir vizualiosios raidos tyrimams taikomas stebėjimas, ekspertinis vertinimas ir visuomenės apklausa; funkcionavimo, socialinės sudėties ir jos kaitos tyrimams gali būti taikomas stebėjimo metodas ir apklausa; urbanizuotos aplinkos potencialo tyrimams galima taikyti įvairius metodus – nuo interpretacijos iki struktūruoto stebėjimo ir anketinių apklausų.

Gauta 2014 07 07

Pasirašyta spaudai 2014 09 29

Literatūra

- Alberini, A., Longo, A. (2006). Combining the travel cost and contingent behaviour methods to value cultural heritage sites: evidence from Armenia. *Journal of Cultural Economics* 30 (4): 287–304.
- Alberini, A., Riganti, P., Longo, A. (2003). Can people value the aesthetic and use services of urban sites? Evidence from a survey of Belfast residents. *Journal of Cultural Economics* 27 (3/4): 193–213.
- Avrami, E., Mason, R., De la Torre, M. (2000). *Values and Heritage Conservation. Research Report*. Los Angeles: Getty Conservation Institute.
- Architektūros parkas*. (2008). [Interaktyvus]. Prieiga internete: <http://www.archparkas.vilnius.lt/main.php> [žiūrėta 2013 01 20].
- Blair Leach, D. (2011). Children's recollections of a historic house visit: recall of experiences and use of cognitive tools. *Visitor Studies* 14 (1): 34–47.
- Buivydas, R. (2004). Vilniaus senamiestis: semantinis gamtos elementų vaidmuo. *Urbanistika ir architektūra* 28 (1): 3–8.
- Boxall, P., Englin, J., Adamowicz, W. (2003). Valuing aboriginal artifacts: a combined revealed-stated preference approach. *Journal of Environmental Economics and Management* 45 (2): 213–230.
- Cumberlidge, C., Musgrave, L. (2007). *Design and Landscape for People*. Thames and Hudson.

- Daniel, T. C. (2001). Wither scenic beauty? Visual landscape quality assessment in the 21st century. *Landscape and Urban planning* 54: 267–281.
- Dixon, J., Durrheim, K. (2003). Contact and the ecology of racial division: some varieties of informal segregation. *British Journal of Social Psychology* 42 (1): 1–23.
- Geertz, C. (2005). *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Gillham, B. (2002). *Developing a Questionnaire*. London: Continuum.
- Gražulevičiūtė-Vileniškė, I. (2009). *Nekilnojamojo kultūros paveldo ne rinkos vertinimas: teorinis kontekstas ir galimybės*. Daktaro disertacija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- Grunskis, T. (2005). Vietos tapatumo krizė Vilniaus centro raidoje (erdvės morfologijos diskurse). *Urbanistika ir architektūra* 29 (1): 13–18.
- Holden, J. (2004). *Capturing Cultural Value. How Culture Has Become a Tool of Government Policy*. London.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Juškevičius, P., Valeika, V. (2007). *Lietuvos miestų sistemų raida*. Vilnius: Technika.
- Jucevičius, G. (2007). *Inovatyvūs miestai ir regionai*. Kaunas: Technologija.
- Kamičaitė-Virbašienė, J. (2003). *Kraštovaizdžio vizualinės kokybės reguliavimas kraštotvarkoje*. Daktaro disertacija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- Kavaliauskas, P. (2012). *Kraštovaizdžio formavimo (siektinų kraštovaizdžio etalonų) metodika. Siektinos kraštovaizdžio kokybės tikslo koncepcija*. Tarpinė ataskaita. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kim, S. S., Wong, K. K. F., Cho, M. (2007). Assessing the economic value of a World Heritage Site and willingness-to-pay determinants: a case of Changdeok Palace. *Tourism Management* 27 (1): 317–322.
- Krupickaitė, D., Standl, H. (2004). Socialinė kaita (gentrification) Vilniaus Užupyje. *Urbanistika ir architektūra* 28 (4): 165–174.
- Kučinskienė, J. (2012). *The Socio-Ecological Paradigm of the Landscape Resources Re-use*. Summary of doctoral Dissertation. Kaunas: Kaunas University of Technology.
- Lietuvos kraštovaizdžio politikos krypčių aprašas*. (2004). Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 1 d. nutarimu Nr. 1526.
- Matijošaitienė, I. (2011). *The Principles of Formation of Hedonomic Road Landscape*. Summary of doctoral dissertation. Kaunas: Kaunas University of Technology.
- Mason, R. (1999). Economics and Heritage Conservation: Concepts, Values and Agendas for Research. *Economics and heritage conservation*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, p. 2–18.
- Malcolm-Davies, J. (2004). Borrowed robes: the educational value of costumed interpretation at historic sites. *International Journal of Heritage Studies* 10 (3): 277–293.
- Milerius, N., Tornau, J., Dranseika, V. (2009). *Rytų ir Vidurio Europos miestų kaita: architektūriniai, kultūriniai ir socialiniai aspektai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Misius, R. (2012). *Artificial Planting Traditions in Individual Homesteads of Lithuanian Farmers: Activity Heritage from the History and Theory of Arts Point of View*. Summary of doctoral dissertation. Kaunas: Kaunas University of Technology.
- Mourato, S., Mazzanti, M. (2002). *Economic Valuation of Cultural Heritage: Evidence and Prospects*. Los Angeles: Getty Conservation Institute.
- Mourato, S., Kontoleon, A., Danchev, A. (2002). Preserving cultural heritage in transition economies: a contingent valuation study of Bulgarian monasteries. In: S. Navrud, R. C. Ready. *Valuing cultural heritage. Applying environmental valuation techniques to historic buildings, monuments and artefacts*. Cheltenham: Edward Elgar, p. 68–85.
- Navrud, S., Ready, R. C. (2002). Methods for valuing cultural heritage. In: S. Navrud, R. C. Ready. *Valuing cultural heritage. Applying environmental valuation techniques to historic buildings, monuments and artefacts*. Cheltenham: Edward Elgar, p. 10–28.
- Navickienė, E. (2006). *Nauja architektūra istorinėje aplinkoje: kūrimo patirtis*. Vilnius: Technika.
- Newsome, B. W. (2006). Chombart de Lauwe, Paul-Henry (1913–1998). In: R. P. Domenico, M. Y. Hanley. *Encyclopedia of Modern Christian Politics*. London: Greenwood Press, p. 116–117.
- Nohl, W. (2001). Sustainable landscape use and aesthetic perception – preliminary reflections on the future of landscape aesthetics. *Landscape and Urban planning* 54 (1): 223–237.
- Petrušonis, V. (2005). Vietovės kultūrinio tapatumo ontologija. *Urbanistika ir architektūra* 29 (2): 55–62.

- Rypkema, D., Cheong, C., Mason, R. (2011). Measuring Economic Impacts of Historic Preservation [interaktyvus]. *A report to the Advisory Council on Historic Preservation*. Prieiga internete: <http://www.placeeconomics.com/wpcontent/uploads/2012/02/economic-impacts-of-hp.pdf> [žiūrėta 2013 01 20].
- Samalavičius, A. (2009). Vartojantis ar kūrybingas miestas? *Logos* 61: 170–178.
- Samalavičius, A. (2010). Miesto kultūros žymėjimas ir Jane Jacobs. *Logos* 63: 157–164.
- Samalavičius, A. (2011). Estetika urbanistikoje: Camillo Sitte įžvalgos. *Logos* 69: 141–149.
- Song, C., Qu, Z., Blumm, N., Barabási, A. L. (2010). Limits of predictability in human mobility. *Science* 327 (5968): 1018–1021.
- Stauskis, G., Eckadt, E. (2011). Empowering public spaces as catalysers of social interactions in urban communities. *Urbanistika ir architektūra* 35 (2): 117–128.
- Stephenson, J. (2008). The Cultural Values Model: an integrated approach to values in landscapes. *Landscape and Urban Planning* 84 (2): 127–139.
- Swensen, G., Jerpasen, G. B. (2008). Cultural heritage in suburban landscape planning. A case study in Southern Norway. *Landscape and Urban Planning* 87 (4): 289–300.
- Throsby, D. (2002). *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wood, Ph., Landry, Ch. (2008). *The Intercultural City. Planning for Diversity Advantage*. London: Earthscan.
- Valackienė, A., Mikėnė, S. (2008). *Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika*. Kaunas: Technologija.
- Vanagas, J. (1991). Sociologinės minties urbanistikoje ištakos. *Urbanistika ir rajoninis planavimas* 17.
- Vanagas, J. (1996). *Miesto sociologijos pagrindai*. Vilnius: Aldorija.
- Varanauskaitė, L. (2010). *Vytauto Kavolio kūrybos lauko žemėlapis: teorinių ir metodologinių prielaidų analizė*. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Zaleckis, K. (2011). Globalizacijos atspindžiai miesto kūne: keletas įžvalgų. *Logos* 66: 142–152.

SOCIOLOGICAL RESEARCH OF URBAN ENVIRONMENT: EXPERIENCE AND TRENDS

Indrė Gražulevičiūtė-Vileniškė

Summary

The social dimension is gaining an increasing importance in the fields of shaping our environment, such as territorial planning and architectural design. The perception of the importance of sociological research and its integration into the fields of architectural design and environmental management can be seen both as having deep historical roots and as quite recent phenomenon. One of the pioneers of urban sociology in Lithuania J. Vanagas links the social dimension in the shaping of our living environment with the architectural theory of the classical antiquity. Meanwhile, the sociology itself is a young discipline; the birth of it is closely linked with urban development – with radical changes of life and work and demographic urbanization brought by the industrial revolution of the 18th and 19th centuries and the consequent changes of cities in the industrialized countries. Systematic sociological analysis of the built environment was initiated only in the beginning of the 20th century. In the middle of the 20th century the processes of

inclusion of the society into urban planning through sociological research were started. One of the initiators of these activities was French urbanist P. H. Chombart de Lauwe. J. Vanagas and A. Giddens had systematically reviewed the historical development of sociological analysis of the built environment and the schools of urban sociology. J. Kamičaitytė-Virbašienė had reviewed the methods of landscape visual quality analysis and assessment using sociological analysis and the foreign and Lithuanian experience of the inclusion of the society into valuation process through sociological research. In her research carried out in 2003 she concludes that the landscape assessment methods applied in Lithuania should be improved from the point of view of integration of the society. Such situation was conditioned by the historical circumstances – according to J. Vanagas, the systematic urban sociology research based on scientific methodology were initiated only in the 60' of the 20th century in Lithuania. Meanwhile in Western Europe and the United States sociological research was applied for analysis of different aspects of the built environment starting with the beginning of the 20th century.

The object of this research is urban (anthropogenic, urbanized) landscape – landscape strongly transformed, influenced, maintained, and developed by human activities (cities, towns, densely built villages, large technical engineering complexes) – and the experience and trends of its analysis applying sociological research.

In order to create the living environment, which would be not only comfortable, but also aesthetic and psychologically acceptable, the aim of the research – to analyze the experience and possibilities of application of sociological research methods to physical and social environment of urbanized areas – becomes increasingly relevant. In order to reach this aim, the article presents the review of experience of application of sociological research methods to urban environment distinguishing the characteristic cases in this field and their analogies in Lithuanian practice and the distinguishing and classification of the types and aims of sociological research of urban environment based on the analysis of literature.

Today in Lithuania various sociological research methods are being increasingly applied for the analysis of different landscape types transformed or shaped by human influence from traditional cultural landscapes to entertainment and road landscapes. Currently the research of urban environment in Lithuania encompasses both the hermeneutic analysis and interpretation and the empirical research including surveys, interviews, and observations. The distinguished cases of sociological research of urban environment of international significance have at least similar analogies in Lithuanian practice as well.

The review of the methods of sociological research of urban environment has demonstrated that the wide spectrum of methods, ranging from interpretations to

surveys using structured questionnaires, allows the better understanding of the social dimension of urban environment. The methods can be classified into direct and indirect according to the way how the needs and priorities of the society are determined, into quantitative and qualitative according to the type of obtained data, into non-structured and structured according the level of structuring of the research process and instruments, and, according the level of the involvement of the researcher into the phenomenon under analysis, into the research, where the researcher participates in the phenomenon under analysis and the research, where the researcher observes the phenomenon impartially.

The research has revealed the wide spectrum of the objects of the sociological research of the urban environment; the objects of research include the visual expression of the urban environment, the functioning, social composition of the urban environment and their changes, the cultural, social, and economic potential of the urban environment; the new concepts of urban development, such as “creative city”, “learning city” can be developed based on the data provided by the sociological research. To reach the objectives of each of these groups of aims of sociological research various methods can be used: observations, expert surveys and surveys of public preferences can be used in the research of aesthetics and visual features of urban environment, observations and surveys can be applied the research of functioning and social composition of the urban environment, the wide spectrum of methods ranging from interpretation to structured observations and surveys using structured questionnaires can be applied in the analysis of different aspects of potential of urban environment.

The research had demonstrated that sociological research provides the wide possibilities for understanding and forming urban environment. The urbanists and sociologists reveal numerous new aspects and challenges concerning the integration of social dimension into the processes of formation of the built environment.